

УДК 378.6:001.895

С. М. Халатур,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

S. Khalatur,

Ph. D. in Economics, associate professor of Finance and banking Department
Dnipro State Agrarian and Economic University

PROMISING FORMS OF ORGANIZATIONAL MECHANISM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Фактичний стан інноваційної та науково-технічної сфер демонструє ряд принципових бар'єрів, що перешкоджають здійсненню переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку. Сільське господарство — одна з найбільш чутливих і соціально значущих галузей для розвинених та ще більш для країн, що розвиваються, і найменш для розвинених країн. Знання механізмів, важелів і стимулів, методів і форм інноваційного процесу, країн, які успішно розвиваються, допоможе зрозуміти сутність і виробити шляхи підйому інноваційної активності вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Для забезпечення активізації інноваційної діяльності в країні повинен здійснюватися комплекс заходів, що забезпечує вдосконалення організаційного механізму забезпечення інноваційного розвитку.

Actual innovation, science and technology state shows some fundamental barriers to the transition of Ukraine's economy to an innovative way of development. Agriculture is one of the most sensitive and socially important sectors in developed, and even more for developing countries and least developed countries. Knowledge of the mechanisms, levers and incentives, methods and forms of the innovation process of countries that are successfully developed can help to understand its essence and develop innovative activity by raising domestic agricultural production. To ensure the promotion of innovation in the country a range of measures has been implemented that ensure organizational innovation improvement mechanism.

Ключові слова: інновації, сільське господарство, розвиток, інноваційна діяльність.
Key words: innovations, agriculture, development, innovation activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фактичний стан інноваційної та науково-технічної сфер демонструє ряд принципових бар'єрів, що перешкоджають здійсненню переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку. Такі бар'єри гальмують реформування науково-технічного комплексу від фундаментальних досліджень до виробництва наукомісткої продукції і виходу з нею на світовий ринок.

Основними проблемами розвитку наукової сфери є:

- старіння наукових кадрів і ослаблення припливу талановитої молоді;
- моральне та фізичне старіння науково-виробничої бази;
- неадекватна сучасним умовам система формування пріоритетів робіт і концентрації на них наявних ресурсів;

— відірваність від подальших етапів інноваційного циклу, неефективність механізмів, відсутність навичок, знань і мотивацій для подальшого впровадження наукових результатів у виробництво [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До найбільш відомих та актуальних наукових розробок у цій царині можна віднести роботи В. Андрійчука, С. Володіна, А. Гайдуцького, О. Дація, Л. Дейнеко, Г. Калетника, М. Коденської, М. Корецького, М. Кропивка, М. Крупки, О. Мороза, О. Скидана, П. Стецюка, А. Транченко, О. Ульянченка, Л. Федулової, А. Чупіса, О. Школьного, О. Шпикуляка, О. Шубравської, М. Хвесика М. Чумаченка, І. Онищука, В. Чижової, Л. Чубукової, М. Бутка, Л. Федулової та інших працях вітчизняних вчених.

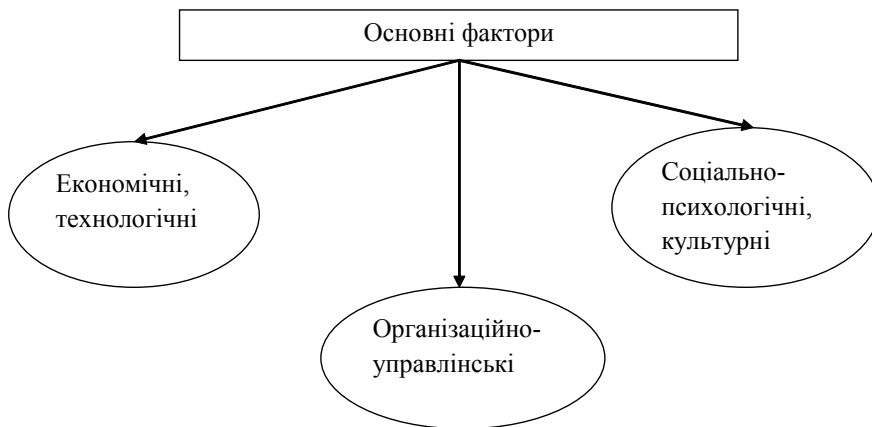


Рис. 1. Основні фактори, що сприяють інноваційному розвитку сільського господарства

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є обґрунтування теоретичних, методичних та науково-прикладних аспектів удосконалення й активізації організаційно-економічного механізму розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

**ВИКЛАД
ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

У процесі проведення дослідження виявлено основні чинники, що сприяють інноваційному розвитку сільського господарства та стримують його.

Для більшості сільськогосподарських підприємств впровадження нововведень ускладнено, що пояснюється нестачею власних коштів, значними труднощами при отриманні на інновації позикових коштів, а також обмеженістю державної підтримки. Ситуація ускладнюється відсутністю повної та актуальної інформації про сучасні досягнення аграрної науки і сільськогосподарської техніки, а також нерозвиненістю служб сільськогосподарського консультування.

Важливим фактором при цьому є інноваційна установка самих сільськогосподарських товаровиробників, яка визначається ставленням вищого керівництва до інновацій. Так, відсутність у переважної більшості з них перспективних планів науково-технічного прогресу в значній мірі перешкоджає зростанню продуктивності сільськогосподарського виробництва, нарощуванню обсягу виробленої продукції, підвищенню її якості.

Необхідність створення конкурентоспроможного сектора досліджень і розробок і умов для його розширеного відтворення обумовлена низкою проблем.

По-перше, відсутній реальний пріоритет у політиці бюджетного фінансування на користь фундаментальної науки базового компонента національної інноваційної системи. У той же час, за рахунок коштів федерального бюджету фінансується велика кількість прикладних розробок, які не мають перспективи попиту ні на внутрішньому, ні на світовому ринках.

По-друге, переважно кошторисне фінансування в поєднанні з недостатнім обсягом бюджетних коштів, які спрямовуються на проведення наукових досліджень, призводить до збереження проблеми внутрішнього і зовнішнього витоку найкращих наукових кадрів, підвищує ризик деградації вітчизняної науки.

По-третє, застаріле науково-технічне обладнання і випробувальна база обмежують реалізацію існуючого кадрового наукового потенціалу і привабливість наукової діяльності для молодих фахівців.

По-четверте, зберігається розрив між наукою і освітою, і як наслідок, наукові результати не капіталізуються в сфері освіти, а в проведенні наукових досліджень не залучаються молоді фахівці [3].

Основні фактори, що сприяють інноваційному розвитку сільського господарства зображено на рисунку 1.

Проблема також полягає у відсутності чіткого механізму взаємодії між такими складовими інноваційної діяльності: науковою діяльністю, діяльністю з освоєння та застосування на практиці інноваційних проектів. Тим часом, інновація, незатребувана протягом 3—5 років, не тільки не ефективна для освоєння, але навіть і не окупає витрат на її розробку.

Сільське господарство — одна з найбільш чутливих і соціально значущих галузей для розвинених, та ще більш для країн, що розвиваються і найменш розвинених країн [1].

Знання механізмів, важелів і стимулів, методів і форм інноваційного процесу, країн, які успішно розвиваються, допоможе зрозуміти його сутність і виробити шляхи підйому інноваційної активності вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

У вітчизняній і західній літературі чітко простежується три етапи еволюції теоретичних підходів до дослідження інноваційного процесу, що відповідно відображають його основні

моделі: лінійна, паралельна, мережева.

Перша модель — лінійна, строго погоджує такі друг за другом стадії робіт, що починаються з наукових досліджень і закінчуються, як правило, обслуговуванням нових товарів і технологій. Така модель набула поширення у всіх країнах світу. Навіть сьогодні за умов ринкової трансформації вітчизняної економіки ця модель є основною.

Друга модель — паралельна, що одержала широке поширення в 1970—1980 роки і не передбачає строгої послідовності етапів. Інші ознаки цієї моделі полягають в наступному:

— по-перше, інноваційний процес не завжди починається з наукових, у т.ч. фундаментальних досліджень;

— по-друге, в паралельній моделі виникає якісно новий тип зв'язків, що з'єднують його елементи, а саме зворотні зв'язки, функціональне призначення яких не допустити довільного поділу інноваційних процесів на незалежні або слабо залежні складові частини, зменшити тривалість інноваційних процесів, підвищити результативність та якість нововведень;

— по-третє, принципово змінюється роль науки. Вона виступає вже не тільки як джерело інноваційних ідей, але і як ресурс, що пронизує всі ланки інноваційного процесу. Справа в тому, що в умовах невизначеності, швидкої зміни ринкової кон'юнктури може виникнути потреба в додаткових наукових дослідженнях і експериментах, причому ця потреба може виникнути на будь-якій стадії інноваційного процесу.

Якщо перші дві моделі є традиційними, то третя модель — мережева — це нова перспективна структура, яка зародилася в 90-і роки в США в найбільшому технополісі світового рівня "Силіконова долина" і характерна вона перш за все, для високотехнологічних фірм, що працюють у новітніх галузях економіки. Відмінною особливістю цієї моделі є венчурний бізнес, венчурний капітал, інтегруючий інноваційний та інвестиційний процеси і робить акцент на ефективне використання інтелектуального ресурсу провідних університетів.

Найбільші компанії світу в області комп'ютерних і телекомунікаційних технологій все частіше звертаються до досвіду венчурного механізму "Силіконової Долини" з метою перейняти інноваційну атмосферу високотехнологічних фірм спільноти Стенфордського університету.

Така модель має строгу територіальну прив'язку. Саме в технополісі спрямовуються по-

токи венчурного капіталу з метою створення малих інноваційних фірм для комерціалізації нововведень.

Розвиток сільського господарства і пов'язаних з ним галузей в США на різних етапах зумовлював формування методів управління як галузевого, територіального, так і загальної системи регулювання і координації виробничого процесу в АПК. При цьому наукові дослідження питань економічного і правового регулювання сільського господарства не тільки розглядають процес все більш активного втручання держави в управління виробництвом, а й розкривають особливості, пов'язані з рішенням, перш за все, аграрних проблем, що мають самостійне значення.

Державне втручання служить регулятором, яке спрямоване не тільки на розвиток сільського господарства, а в основному на ліквідацію диспропорцій в сільському господарстві, можливих при перевиробництві сільськогосподарської продукції.

Основним суб'єктом державного регулювання визнається вже не будь-який фермер, а фермер, який проводить інтенсивне і ефективне товарне виробництво. У зв'язку з цим держава підтримує великого, ефективно працюючого фермера, і, практично, орієнтує основну масу фермерства на удосконалення свого виробництва. Американська аграрна політика оголошує комерційне сільськогосподарське виробництво суб'єктом урядової підтримки.

У рамках проведеної західними країнами, а також США, аграрної політики і, відповідно, побудова управлінської системи з активним державним регулюванням, виразно намічається поворот від політики допомоги дрібним і середнім фермерам до політики переважного субсидування великих господарств. Однак така політика виходила не з того, що вони великі, а з економічної доцільності, оскільки великі господарства відрізнялися більш високою товарністю і ефективністю. З цього треба робити висновки не про процвітання одних і розорення інших, а про пріоритети в управлінській діяльності, що орієнтуються на концентрацію виробництва і більш ефективно господарювання [5].

Механізми регулювання, що розрізняються в країнах по формах і методах, зазвичай включають прямі субвенції сільському господарству, різні премії, інтервенції на аграрних ринках, пільгові та безвідсоткові кредити з урядовими гарантіями по ним, субсидування експорту, субсидії для об'єктів інфраструктури, обмеження імпорту продовольства і т. д. Підтримка внутрішніх цін на аграрну продук-

цію дає фермерам значні додаткові кошти за рахунок споживачів.

Нині в багатьох країнах з ринковою економікою розроблено системи державного регулювання. Їх завдання полягають: у підтримці стабільної економічної ситуації в сільському господарстві і стійкої ринкової кон'юнктури в галузі; у фінансуванні цільових програм розвитку виробництва; допомоги та адаптації населення до нових умов; у підтримці продовольчої безпеки, захисту внутрішнього ринку, забезпечення конкурентоспроможної участі вітчизняних товаровиробників на світовому ринку і т.д. При цьому застосовуються такі механізми регулювання: ціни, податки, кредити, гарантована скупка надлишків продукції за мінімальними цінами, державні закупівельні і товарні інтервенції на ринку продовольства; специфічні форми пільгового кредитування, митне регулювання.

Економічна криза і складне фінансове становище підприємств висуває на перший план необхідність активної державної інноваційної політики. При цьому формування ринку науково-технічної продукції та її регулювання повинні здійснюватися на основі державної інноваційної політики, яка реалізується на федеральному і регіональному рівнях, що передбачає визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, їх державну підтримку і стимулювання, розвиток інноваційної інфраструктури при забезпеченні рівного доступу до неї суб'єктів інноваційної діяльності.

Пріоритетними напрямками інновацій в сільське господарство, які мають величезний вплив на темпи і пропорції розвитку національної економіки є:

- розвиток напрямків, у рамках яких створюється техніка нових поколінь;
- збереження стратегічного ядра інноваційного потенціалу на базі структур, що працюють на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу;
- сприяння становленню і розвитку ринкових відносин в інноваційній сфері, формування конкурентного середовища та малого інноваційного бізнесу.

Основні положення в області вдосконалення організації інноваційної діяльності полягають у такому:



Рис. 2. Пріоритетні напрями інноваційної політики в сільському господарстві України

- розробка і здійснення програм розвитку системи інноваційного забезпечення АПК;
- вдосконалення організаційних форм інноваційної діяльності в АПК;
- розробка і реалізація комплексних науково-технічних програм з використанням інноваційних прогнозів;
- інтеграція аграрної науки, освіти і виробництва;
- підвищення рівня керованості інноваційним процесом, у тому числі шляхом створення в органах управління АПК спеціальних підрозділів, а в господарствах визначення осіб, відповідальних за інноваційний розвиток.

Розвиток і підвищення ефективності інноваційної діяльності в АПК пов'язані з формуванням і функціонуванням організаційних структур, які беруть на себе обов'язки за виконанням функцій створення інновацій і забезпечення масового застосування їх у виробництві. Створення інновацій є прерогативою науководослідних установ, які є спільно з сільгоспвиробниками основними суб'єктами інноваційної діяльності. На додаток до них в якості інфраструктурних формувань приєднуються організації, спеціалізовані на обслуговуванні інноваційного процесу з виконанням ними сполучної ролі між розробниками і споживачами інновацій. Інноваційна інфраструктура як складо-

ва частина загальної інноваційної системи АПК повинна формуватися в регіонах відповідно до місцевих умов і можливостей, як правило, на багатоканальному фінансуванні при поєднанні бюджетної підтримки і власних коштів суб'єктів інноваційної діяльності на принципах приватно-державного партнерства. Головним завданням і загальним напрямом у роботі різних об'єктів інноваційної інфраструктури АПК є інтеграція науки і виробництва [2].

Через неготовність ринкових структур до сприйняття і освоєння інновацій, орієнтації тільки на найпростіші і комерційно безпрограшні технології сільськогосподарське виробництво піддається "технологічній інфляції", яка супроводжується зниженням техніко-технологічного рівня. В умовах ринкових відносин освоїти якесь нововведення в цілому по АПК на цей час практично неможливо. Як передумови створення організаційного механізму регіональних інноваційних формувань в аграрному секторі економіки послужить:

- посилення державної підтримки розвитку інноваційної діяльності, стійке зростання витрат на здійснення наукових досліджень та розробку інноваційних проектів науково-технічного та освітнього потенціалів;

- підвищення інноваційної активності сільськогосподарських підприємств та наукових установ;

- формування системи моніторингу та оцінки результативності наукових організацій;

- стимулювання приватного сектора на інноваційну діяльність та інновації;

- своєчасне забезпечення вітчизняними матеріалами, технічними, фінансовими ресурсами, кваліфікованими кадрами;

- адаптація зарубіжної технології в сільськогосподарському виробництві.

На основі аналізу вітчизняного і світового досвіду територіального інноваційного розвитку виділені передумови виникнення регіональної інноваційної системи, які полягають у таких моментах:

- формування наукоємного виробництва і структурна перебудова економічного простору конкретної території на цій основі;

- регіоналізація інноваційних процесів, пов'язана зі згладжуванням диспропорцій у розвитку наукового та інноваційного потенціалу, а в Росії і з ліквідацією його поляризації;

- раціональне розміщення науково-інноваційного потенціалу по території країни, зокрема, наукових, промислових структур, а останнім часом об'єктів інноваційної інфраструктури, в т. ч. технопаркових.

Удосконалення діяльності регіональних аграрних інтегрованих науково-освітньо-виробничих комплексів сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, поліпшенню підготовки фахівців сільського господарства на поглибленій науковій основі, використання наукових розробок у масовій практиці сільського господарства, поліпшення організації інноваційної діяльності та управління нею, збереження та раціональне використання науково-кадрового потенціалу та професорсько-викладацького складу за рахунок більш широкої участі вчених у підготовці фахівців аграрного профілю, а викладачів — у наукових дослідженнях. Включення в інтегровані формування поряд з науковими та освітніми установами виробничих структур (дослідно-виробничі і базові господарства, інші підприємства з різними організаційно-правовими формами, які є лідерами за науково-технічним рівнем виробництва) дозволить здійснювати виробничу перевірку і остаточне доопрацювання нововведень, прив'язуючи їх до конкретних умов господарювання. Вони будуть виконувати роль демонстраційних майданчиків для пропаганди наукових досягнень і практичного навчання студентів і виробничників, а також використання наукових досягнень за конкретних умов господарювання.

Не менш важливою умовою проникнення наукових досягнень у виробництво є діяльність органів управління на всіх його рівнях (від районного до обласного та федерального) з відповідною системою інформації, реклами і пропаганди наукових розробок. З урахуванням сьогоденного стану економіки інноваційна політика повинна сприяти розвитку науково-технічного потенціалу, формування сучасних технологічних укладів у галузях економіки і підвищенню конкурентоспроможності продукції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У процесі проведення досліджень нами запропоновано організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства, що включає комплекс пов'язаних між собою і забезпечення заходів, завдання яких — створення сприятливих умов для проходження всіх етапів науково-технічного оновлення виробництва, передбачає консолідацію зусиль підприємців, органів державної влади, місцевого самоврядування, науки і вищої освіти із просування

науково-технічної та інноваційної продукції до споживачів. Необхідна умова ефективності управління інноваційним розвитком — передбачення його перспектив з оцінкою можливих результатів і вимагає прогнозування та планування, про що йдеться у п'ятій главі дисертаційного дослідження. Таким чином, для забезпечення активізації інноваційної діяльності в країні повинен здійснюватися комплекс заходів, що забезпечує вдосконалення організаційного механізму забезпечення інноваційного розвитку [6]:

- здійснення ефективної державної підтримки фундаментальної науки і її забезпечення випереджаючого розвитку;

- підтримка ефективного відтворення кадрового потенціалу науки;

- сприяння інтеграції науки і освіти;

- реформування наукових організацій і підвищення їхньої капіталізації, реструктуризація державного сектора досліджень і розробок;

- активне позиціонування сектора досліджень і розробок у глобальній економіці;

- розвиток інститутів використання і захисту прав інтелектуальної власності;

- розвиток виробничо-технологічної інфраструктури (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори і центри трансферу технологій і т.п.);

- сприяння розвитку зв'язків в рамках інноваційної діяльності та "дифузії" знань, підтримка спільних інновацій на доконкурентній стадії;

- підготовка кадрів для інноваційної сфери, навчання інноваційного менеджменту;

- сприяння формуванню стійких коопераційних зв'язків і інноваційних кластерів;

- системний вплив держави на формування предметного перспективного інноваційного попиту в корпоративному секторі;

- розвиток механізмів приватно-державного партнерства в реалізації великих перспективних напрямів інноваційного розвитку;

- формування системи ефективного управління в інноваційній сфері, в тому числі вироблення і реалізації довгострокової державної інноваційної політики.

Подолання технологічного відставання агропромислового виробництва в короткостроковій перспективі можливо тільки на основі прогресивного розвитку аграрної науки та активізації інноваційних процесів у галузі, що зумовлює необхідність вдосконалення системи планування та прогнозування у цій сфері діяльності.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки: стратегічні орієнтири та механізм їх реалізації / В.Г. Андрійчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2010. — № 1. — С. 4—8.

2. Володін С.А. Модель інноваційного розвитку аграрної науки на прикладі системи НААН України / С.А. Володін // Інноваційна економіка. — 2014. — № 3 (52). — С. 5—24.

3. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України / О.І. Дацій // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 65—76.

4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук [та ін.]; ННЦ "Ін-т аграр. економіки". — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 704 с.

5. Стецюк П.А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П. А. Стецюк, О.Є. Гудзь // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 73—78.

6. Шпикуляк О.Г. Бізнес-система управління інноваційними ресурсами в агропромисловому виробництві України / О.Г. Шпикуляк та ін. // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 123—127.

References:

1. Andreychuk, V.G. (2010), "Innovative modernization of the national economy, strategic goals and mechanism of their implementation", *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, Vol. 1, pp. 4—8.

2. Volodin, S.A. (2014), "Model of innovative development of agricultural science at the example of NAAS of Ukraine", *Innovatsiyina ekonomik*, Vol. 3 (52), pp. 5—24.

3. Datsiy, O.I. (2011), "Financial support of innovation in agriculture of Ukraine", *Problemy investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku*, Vol. 1, pp. 65—76.

4. Sabluk, P.T. (2010), *Innovatsijna diial'nist' v aharnij sferi: instytutsional'nyj aspekt* [Innovation activity in the agricultural sector: institutional aspect], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

5. Stetsyuk, P.A. and Gudz, O.E. (2012), "Financial problems of agricultural production development", *Ekonomika APK*, Vol. 4, pp. 73—78.

6. Shpykulyak, O.G. (2012), "Business-system of innovation resources management in agricultural production of Ukraine", *Ekonomika APK*, Vol. 4.4, pp. 123—127.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017 р.